

Simona Kolmanová: Obraz Turků v maďarské literatuře
(Od nepřítele ke spojenci)

Je všeobecně známo, že bitva u Moháče měla pro značnou část Evropy dalekosáhlé důsledky politické i kulturní. Jedním z území, které bylo přímo „vtaženo“ do tureckého světa bylo právě Uhersko, jehož centrální část se stává součástí Osmanské říše (po dobytí Budína 1541 vzniká tzv. budínský pašalík) a Sedmihradsko pak vazalem bez vlastní zahraniční politiky s povinností odvádět daně. Turecká expanze trvala – pravda, s klesající intenzitou – prakticky do konce 17. století. Z rozhodujících vítězství nad Turky v závěrečném období je třeba připomenout dobytí Budína roku 1683 a neúspěšné obléhání Vídně roku 1686.

V dobové literatuře 16-17. století se setkáváme především s tvorbou bezprostředně reflektující významné události související s tureckou expanzí (Zároveň je třeba poznamenat, že turecký prvek jako obraz nepřítele se v maďarské literatuře objevuje už od 15. století. Jednou z dochovaných ukázek je epická báseň Vítězství u Szabácse /Szabács viadala/ opěvující vítězství krále Matyáše nad Turky u zmíněného hradu v jižních Uhrách.) Tato naivní a „dokumentaristická“ epika se stala inspirací oblíbeného žánru „historický zpěv“ (históriás ének), jehož nejznámějším představitelem byl Sebestyén Tinódi (před 1515-1556). Působil mj. jako sekretář šlechtice Bálinta Töröka, který byl však při obsazení Budína Turky 1541 zajat a v Turecku uvězněn. Tinódi se stává potulným pěvcem, který svá veršovaná zpravodajství přednáší na různých šlechtických dvorech. Koncem čtyřicátých let získal dlouhodobější podporu některých šlechticů, v posledním období života působil ve službách Tamáse Nádasdyho. Roku 1554 vydal v Kluži sbírku svých básní pod názvem Cronica, který vystihuje dokumentárnost a zpravodajský charakter Tinódiho tvorby, zachycující významné události protitureckých bojů z let 1541-1552. Sám v úvodu uvádí, že „ani pro přátelství, ani pro peníze, ani ze strachu nic lživého nepsal, ale to málo, co napsal, je pravdivé“.

K nejznámějším „veršovaným historiím“ patří básně o obsazení Budína Turky, o obléhání Egeru a o historii Sedmihradska. Tinódiho básně se vyznačují dobrou kompozicí a dramatičností. Na estetické kvalitě jim ale ubírá poněkud monotónní a archaické rýmování, které však ve zhudebněném provedení ustupuje do pozadí. Pro zhudebnění používal autor jak známé, tak vlastní melodie.

Druhým oblíbeným žánrem spjatým s dobovou tematikou je tzv. veszedelem – neboli nebezpečí, ohrožení. I přes tragický námět budí jistou úsměvnost Báseň Gergelye o ztrátě svého pána (Gergely verse ura veszéséröl), v níž autor – sluha Gergely – běduje nad osudem svého pána, který upadl do tureckého zajetí. Tohoto výchozího obrazu však využívá k nářku nad svým osudem, neboť přišel o materiální zajištění. Na tento žánr navazuje i barokní epos Miklóse Zrínyiho (viz 1566 – *Obléhání Szigetváru a barokní epos Miklóse Zrínyiho*), který má sice latinský název Obsidio Sigetiana, avšak v maďarské literární historii se od počátku 19. století ujal název Szigeti veszedelem (Ohrožení Szigetu), jenž vychází ze zdůvodnění v úvodu díla (Dedikaci).

Z latinské tvorby nelze opomenout přímou reflexi bitvy u Moháče. István Brodaries napsal z pozice očitého svědka roku 1527 průběh této bitvy pod názvem *De conflictu hungarorum cum turcis ad Mohatz verissima descriptio* (Nejpravdivější popis střetu Maďarů a Turků u Moháče). Zdůrazňuje, že s historickou věrností zachycuje pouze ty události, jichž byl svědkem, a odlišuje je od událostí, které se odehrály mimo jeho zorné pole a o nichž získal povědomost dodatečně. Porážku Maďarů pojímá jako osudový trest Boží za hříchy celého společenství.

Pro úplnost je třeba zmínit i memoárovou literaturu 17. století v Sedmíhradsku. I když se v těchto případech nejedná výlučně o krásnou literaturu, neboť tato díla – zachycující události Sedmíhradského knížectví během 17. století – mají i rysy věcně historické, přesto uplatňují při popisu historických událostí především subjektivní pohled (Jmenujme alespoň Životopis Jánose Keménye a Kroniku Jánose Szalárdiho.).

Vnímání tureckého prvku se mění v závislosti nejen na základě skutečnosti definitivního vítězství nad Turky, ale paradoxním způsobem v závislosti na zahraniční politice, kterou začalo Turecko vůči Uhersku vyvíjet. Máme zde na mysli poskytování azylu uherským emigrantům. Následkem toho jsou v Uhrách Turci vnímáni jako spojenci proti Habsburkům. Jedná se zde především o dvě významné epizody: tou první bylo poskytnutí azylu Františku II. Rákóczimu a jeho družině po porážce osvobozeneckého boje 1711, druhou epizodou pak byla porážka uherské revoluce roku 1849 a přijetí Lajose Kossutha a dalších emigrantů. Tohoto postoje si maďarské veřejné mínění vysoce cenilo, i když hlavní roli tu ze strany Turecka nesehrála sympatie k Františku II. Rákóczimu nebo ke Kossuthovi (jak se Maďaři povětšinou domnívali), ale složitější hra zahraniční politiky. Např. po roce 1849 naléhala na Turecko v této věci (tj. nevydat uherské emigranty Habsburkům) Anglie, která tak chtěla posílit vliv svého spojence na mezinárodním poli vůči Rusku a Rakousku. Přesto je z hlediska literárních reflexí zajímavé, že se tato sympatie objevuje převážně v publicistice, zatímco krásná literatura v 19. století zůstává u historických témat ze 16.-17. století, pomocí kterých kritizuje dobový postoj rakouské vlády vůči Uhrám. S tureckou tematikou se setkáváme zejména v románech sedmíhradského spisovatele Zsigmonda Keménye (1814-1875), který se však soustředí zejména na psychologickou problematiku hrdinů. Jedná se tak spíše o otázky vztahu jedince a společnosti (otázka hrdinství, hříchu, proměna ušlechtilých skutků ve zlo), jež situuje do historického kontextu s důrazem na historické vědomí. Turecký prvek se tak u Keménye objevuje nepřímo jako hybatel jednání hrdinů (zodpovědnost, zrada aj.) a jejich psychologických procesů. Dalším autorem s danou tematikou je Mór Jókai (1825-1904), který aplikuje turecký prvek především v novelách a románech počátku padesátých let jako paralely či paraboly dobových událostí v Uhrách. Jedná se např. o romány *Zlatý věk Sedmíhradska* (1851, *Erdély aranykora*), *Turecký svět v Uhrách* (1852-53, *Török világ Magyarországon*), *Bílá růže* (1854, *A Fehér rózsza*) a *Poslední dni janičářů* (1854, *A janicársók végnapjai*). *Zlatý věk* začíná rokem 1664, kdy na lovu zahynul Miklós Zrínyi (Mikuláš Zrinský, 1620-64), významný vojevůdce, protihabsburský politik a básník. Následující období bylo pro Sedmíhradsko plné neklidu, bojů a vnitropolitických intrik – označení „zlatý věk“ je proto třeba chápat ironicky. Jókai využívá tohoto tématu pro nepřímé zobrazení revolučních událostí a vnitropolitické situace nedávné minulosti. Román *Turecký svět v Uhrách* je situován do stejného období: zobrazuje Sedmíhradsko za vlády Mihálye I. Apafiho (1661-1690) a Uhry v 60. letech 17. století. V centru dění stojí vnitropolitická rozpolcenost, vztah Sedmíhradska k turecké nadvládě, snahy o samostatnost a svobodu. Děj se soustřeďuje na dvě postavy: Marii Sturzu, manželku valašského knížete, a na sedmíhradského šlechtice a politika Pála Béliho, jehož tragický osud symbolizuje zánik sedmíhradského knížectví. Na různých mocenských praktikách kritizuje absolutismus Bachovy éry. *Bílá růže* zachycuje dobu úpadku Turecké říše. Tureckým tématem tohoto i následujícího díla (*Poslední dni janičářů* – lze tu mluvit o volné dialogii) reaguje Jókai nepřímo na revoluci v Uhrách 1848-49 a na roli Turecka, kterou sehrálo v souvislosti s přijetím uherských emigrantů.

Z uvedených děl a charakteristik vyplývá, že v maďarském historickém povědomí a v maďarské literatuře můžeme odlišit dvě formy zobrazení tureckého fenoménu. Z hlediska historického povědomí lze zcela jasně rozlišit obraz nepřítele, související k tureckou

nadvládou a obraz spojence, zakládající se na příznivém přístupu turecké vlády k uherským emigrantům. V maďarské literatuře se tyto dva druhy rovněž objevují, i když se zde obraz spojence objevuje spíše nepřímo formou historické paraboly.